

DE BAGAGE

Monika Helfer

De bagage

ROMAN

Vertaald door
Ralph Aarnout

Nieuw Amsterdam

voor mijn bagage

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door ondersteuning
van het Bundeskanzleramt Oostenrijk

De vertaler ontving voor deze vertaling een projectsubsidie van
het Nederlands Letterenfonds

Deze uitgave is mede tot stand gekomen met een subsidie van het
Nederlands Letterenfonds

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Oorspronkelijke titel *Die Bagage*

© 2020 Carl Hanser Verlag GmbH & Co. KG, München

© 2020 Nederlandse vertaling Ralph Aarnout / Uitgeverij Nieuw
Amsterdam

Alle rechten voorbehouden

Omslagontwerp Nico Richter

Omslagbeeld © United Archives/Lämmel/Bridgeman Images

Foto auteur © Stefan Kresser

NUR 302

ISBN 978 90 468 2755 0

www.nieuwamsterdam.nl

Hier, pak de potloden en teken een klein huis en een Heindje onder het huis een beek en een put, maar teken geen zon, want het huis ligt in de schaduw! Daarachter de berg – als een steen die rechtop staat. Voor het huis staat een vrouw rechtop de was aan de lijn te hangen, de lijn hangt slap, hij is tussen twee kersbomen geknoopt, de ene rechts van de veranda bij de voordeur, de andere links. De vrouw hangt net een kruippakje en een jasje op, dus ze heeft kinderen. Ze wast veel, de kleren van haar kinderen en die van haar man, en haar eigen kleren, ze heeft een prachtige witte bloes. Ze wil dat haar gezin er net zo schoon bij loopt als gezinnen in de stad. Ze hebben veel witte kleren, daar komen haar donkere haar en donkere ogen en de donkere ogen van haar man goed bij uit. De anderen beneden in het dorp dragen haast nooit witte kleren, sommigen niet eens op zondag. Ze heeft een ernstig gezicht, diepliggende ogen. Teken de ogen maar met houtskool. Haar haar ligt strak langs haar hoofd, het is zwart en bruin door elkaar, omdat het stuk houtskool afgebroken is. De goede kleurpotloden glanzen niet en zijn nog duur ook.

De werkelijkheid waait de tekening binnen, koud en meedogenloos, zelfs de zeep raakt op. Het gezin is arm,

welgeteld twee koeien en één geit hebben ze. Vijf kinderen. De man heeft zwart haar, net als zijn vrouw, glanzend als lak zelfs, hij is knap, dubbel zo knap als de anderen. Hij heeft een smal, maar ogenschijnlijk vreugdeloos gezicht. De vrouw, ze is nog net dertig, weet dat de mannen haar knap vinden, ze kent er niet één van wie ze het niet zeker weet. Als haar man haar naar zich toe trekt, voelt hij haar borsten en haar buik, dat heeft hij al eens letterlijk zo gezegd, het wordt hem zwart voor de ogen en van vermoeidheid laat hij zich op het bed vallen. Ze kleedt zich haastig uit, gaat naast hem liggen en weet dat hij maar doet alsof hij slaapt, hij wil niet tekortschieten. Daarom heeft ze haar dunne onderhemd aangehouden. Zodat niet alles meteen zo duidelijk is. Ze kijkt door het open raam naar de nachtelijke hemel. Zelfs de maan komt niet achter de berg tevoorschijn. Soms trekt hij er net langs, dan kan ze het schijnsel boven de kam zien. Er roept een kind, ze hoort wie het is, dan huilt een ander kind, ze hoort wie het is. Maar het lukt haar niet op te staan, al is ze niet moe. Ik ben gewoon langzaam, denkt ze. En ze denkt: hoe oud zou ik worden?

Het meisje, drie jaar oud, staat aan hun bed, midden in de nacht. Het is Margarethe. Grete. Ze beeft.

‘Mama,’ fluistert ze.

Haar moeder fluistert ook: ‘Kom!’

Het kleintje kruipt bij haar onder de deken. Vader mag het niet merken. Het meisje gaat niet tussen haar ouders in liggen, maar aan de rand van het bed. Haar moeder moet haar vasthouden zodat ze er niet uit valt, op de vloer, want het bed is hoog.

Dit meisje was mijn moeder, Margarethe, een schuw kind, dat iedere keer dat ze haar vader zag wegdook en naar de rok van haar moeder keek. Haar vader was zachtmoedig tegen de andere vier kinderen, over het algemeen was hij een zachtmoedige vader en zou dat ook voor de twee jongsten zijn. Alleen dit meisje verafschuwde hij, Margarethe, die mijn moeder zou worden, omdat hij dacht dat ze niet van hem was. Hij was niet boos op haar, niet kwaad; hij verafschuwde haar, hij walgde van haar, alsof ze haar leven lang naar die indringer rook. Haar sloeg hij nooit. De andere kinderen soms wel, maar Grete nooit. Hij wilde haar zelfs niet aanraken door haar te slaan. Hij deed alsof ze er niet was. Tot aan zijn dood had hij geen woord met haar gesproken, zei ze. En ze kon zich niet herinneren dat hij haar ooit had aangekeken. Dat vertelde mijn moeder me toen ik nog maar acht was. Mijn grootvader wilde niets met dat schuwe kind te maken hebben. Des te vaker haalde mijn grootmoeder het aan, en ze had het ook meer lief dan de andere kinderen. Maria heette mijn knappe grootmoeder. Als ze niet zo bang waren geweest voor haar man, waren de mannen van het dorp allemaal achter haar aan gegaan.

Maar ik loop op de zaken vooruit. Dit verhaal begint namelijk voordat mijn moeder geboren was. Het begint zelfs voordat ze verwekt was. Het begint op een middag dat Maria weer eens de was ophing. Het was begin september 1914, toen ze de postbode beneden op de weg zag. Ze zag hem al uit de verte.

Vanaf de boerderij kon je het dal in kijken tot aan de kerktoren, die boven de linden uitstak. De postbode liep

met zijn fiets aan de hand, omdat het steil bergop ging naar het kleine huis en vanaf de aftakking was de weg nog maar grof bestraat. De man was doodop, hij wilde adjunct genoemd worden, zijn officiële functietitel was adjunct-postbode, hij droeg een uniform met blinkende knopen. Hij zweette, hij had zijn stropdas losser gedaan en zijn kraag geopend. Hij nam zijn pet af, heel even, ter begroeting en voor de frisse lucht. Maria deinsde achteruit toen hij haar de brief toestak. Het was een blauwe brief met aan de voorkant een losse strook die ze eraf moest scheuren. Deze strook moest ondertekend en teruggestuurd worden. Hij was afkomstig van de staat en die wilde de ontvangst zwart op wit hebben. De adjunct wist dat zij wist dat hij haar leuk vond – en meer dan dat. Maar hij wist ook dat hij haar koud liet. Hij was niet half zo knap als haar man Josef met zijn duistere blik, voor zover zoiets tenminste te verdubbelen of te halveren viel.

De adjunct vond het vreselijk hoe de mannen in het dorp over Josef en Maria praatten. Kinderen bewezen helemaal niets, in ieder geval niet of iemand er goed in was, of maar wat deed, zelfs vier kinderen zeiden niets. Een vrouw kon ook kinderen krijgen als haar man haar niet behaagde, dat was de natuur, en de natuur en de liefde stonden los van elkaar, en ook als mensen toevallig Josef en Maria heetten, hoefde dat helemaal niets te betekenen, integendeel zelfs. De mannen wilden dat graag geloven. Want, dachten ze, dan hadden ze zelf misschien ook een kansje bij de mooie Maria. De echtgenoten werden ook bijna nooit samen in het dorp gezien, waaruit de mannen opnieuw hun conclusies trokken en wat ze als aanvullend bewijs beschouwden. En werden ze wel sa-

men gezien, dan waren ze niet lief tegen elkaar, niet aanhankelijk, Josefs gezicht stond bijna altijd strak en dat van Maria meestal ook, alsof ze net ruzie hadden gehad. Maar de mannen hadden geen flauw benul. Want Maria lag graag innig verstrengeld met Josef, ze had temperament. En haar man soms ook. Het was tussen hen zeker niet zo dat ze meteen het licht uitbliezen zodra ze naast elkaar lagen. Zeker niet. En als ze het licht hadden uitgeblazen, lagen ze soms ook nog lang met elkaar te praten.

De adjunct bezorgde maar één keer per week zo ver buiten het dorp, het was ook zo'n eind de berg op, zo vermoeiend. En Maria was haast nooit alleen en ze was haast nooit buiten, hij had al vaak aangeklopt zonder dat er iemand opendeed. En om dat hele eind voor drie keer niks te lopen? Hij had het liefst gehad dat mensen die zo afgelegen woonden, ver uit elkaar op de berg, beneden in het dorp vrienden hadden, of op zijn minst iemand die ze vertrouwden en bij wie hij brieven kon afgeven, en dat ze die dan zelf kwamen ophalen. Maar een brief van de staat moest de geadresseerde persoonlijk in ontvangst nemen. Vandaag kan ik haar tenminste zien, dacht de adjunct.

Het was een grote gemeente, van de kerk tot aan de verste boerderij was ruim een uur lopen. Langs de randen van het dorp lagen nog zes boerderijen, daarachter begon de berg. De mensen die aan de voet van de berg in de schaduw woonden stonden met niemand in het dorp op goede voet en ook onderling stonden ze niet op goede voet. Niet op goede voet staan betekende dat ze niet wilden weten hoe het met de anderen ging, meer betekende het niet. Ze woonden er omdat hun voorouders later ge-

komen waren dan de anderen en omdat de grond er het goedkoopst was, en de grond was het goedkoopst omdat die zo lastig te bewerken was. Helemaal aan het eind, bovenaan, woonden Maria en Josef met hun gezin. De mensen noemden hen 'de bagage'. Dat was omdat Josefs vader en grootvader lastdragers waren geweest, mannen die nergens hoorden, die geen vast dak boven hun hoofd hadden, die van de ene boerderij naar de andere trokken om om werk te vragen en 's zomers meer dan manshoge hooibalen de schuren van de boeren in droegen, het was het laagste van alle beroepen, nog onder dat van knecht.

De brief kwam van het leger. Het was een oproepingsbevel. Oostenrijk had Servië de oorlog verklaard en Rusland was Servië te hulp geschoten, de Duitse keizer was Oostenrijk te hulp geschoten en had Rusland de oorlog verklaard, Frankrijk was Rusland te hulp geschoten en had Duitsland en Oostenrijk de oorlog verklaard en Duitsland was België binnengetrokken.

De postbode had de blauwe brief nog altijd in zijn hand. Hij fantaseerde dat hij Maria kon helpen, dat er iets gebeurde en dat hij haar kon bijstaan en dat zij dan eindelijk zou zien wat voor man hij was. Hij had haar graag van haar echtgenoot bevrijd, hij maakte zich wijs dat ze onder hem te lijden had en hij maakte zich wijs dat hij zelf een man was die als het erop aankwam liefde en toewijding voor haar kon tonen, niet zomaar eventjes, voor een nachtje, maar tot de dood hen scheidde. Ze had geen rode vlekken in haar gezicht of in haar hals. Hij zag nergens een rimpeltje, niet tussen haar ogen richting haar voorhoofd, niet rond haar mond en niet van haar ooghoeken naar haar slapen. Haar handen waren ruw, maar

alleen vanbinnen. Vanboven leken ze wel verguld. Haar man was vaak op pad. Hij had handeltjes. Wat voor handeltjes wist de adjunct niet en Maria wist het ook niet. In het dorp vermoedde men dat het rare, louche handeltjes waren. Josef stond bekend als iemand die er zomaar op los kon slaan. Maar daarmee stelden de mannen zichzelf alleen gerust, ze rechtvaardigden er hun eigen lafheid mee. Dat geen van hen het tot dusverre had gewaagd achter Maria aan te gaan. Omdat Josef zo'n kerel was die er meteen keihard op los sloeg, dus. Al had nog niemand hem dat zien doen.

De brief was van het leger, zei de adjunct, Maria moest de ontvangst bevestigen met haar handtekening. Tussen haakjes moest ze er 'echtgenote' bij schrijven. Hij had een anilinepotlood bij zich, dat mocht bij zulke verklaringen gebruikt worden. Hij likte zelf aan de punt.

Maria wist dat het oorlog was, maar dat die ooit met hen te maken zou krijgen, dat hij tot ver achter in het laatste dal, tot in de schaduw van de berg van zich zou laten horen, daar had ze nog nooit over nagedacht. Wat er precies in de gedrukte brief stond, de details, had ze niet kunnen navertellen, maar wel dat Josef Moosbrugger naar het front moest.

De burgemeester heette Gottlieb Fink en hij had ook handeltjes. Hij was de enige tegen wie Josef meer dan het hoogstnoodzakelijke zei. Tegen wie hij meer zei dan ja, nee, dag en nog eens ja en nee. Josef was weleens van de berg gekomen, rechtstreeks naar het huis van de burgemeester gelopen en zonder te kloppen of te roepen naar binnen gegaan, om vervolgens een dik uur bij hem thuis te

blijven. Maar vrienden waren de twee niet. De burgemeester was graag een vriend van Josef Moosbrugger geweest. Dat was de enige met wie je kon praten; ten eerste had hij geen ziektes, ten tweede stonk hij niet als een beest en ten derde was hij niet op zijn achterhoofd gevallen, hij kon goed lezen en schrijven en meer dan goed rekenen. Al legde je hem de moeilijkste vermenigvuldigingen voor, hij hoefde maar één keer met zijn ogen te knippen of hij wist de uitkomst al. De burgemeester was royaal. Hij deelde de opbrengst van zijn handeltjes altijd, ook als Josef er amper aan had bijgedragen. Ze deden altijd samsam. Josef was niet zo royaal. Maar dat rekende de burgemeester hem niet aan. De burgemeester had koeien, varkens, kippen en een paar geiten, net als iedereen, en bovendien was er aan zijn huis een werkplaats vastgebouwd. Hij was gediplomeerd geweerbouwer. Vroeger had hij de geweerlopen nog zelf gedraaid en gefreesd en de kolven zelf gezaagd en bijgesneden en geolied en gepoleerd. Inmiddels kocht hij de onderdelen in de Zuid-Duitse regio en zette hij de buksen alleen nog in elkaar. Dat was goedkoper en leverde meer op. Dan nagelde hij zijn waarmerk op een buks en dan was het een echte Fink en jachtbuksen van Fink hadden nog altijd de naam dat ze volledig handgemaakt waren. De burgemeester had Josef eens een geweer gegeven, een dubbelloopsgeweer zelfs. Dat was meer dan royaal, het had iedereen verbaasd. Het zei alles, al wist niemand precies wat. Een meubelmaker had er meer dan een half jaar voor moeten werken. Misschien was Josef dan toch de vriend van de burgemeester. Dat hij deed alsof hij geen vrienden nodig had, wilde natuurlijk niet zeggen dat hij die ook echt niet nodig had.

Toen hij het oproepingsbevel had gekregen, had Josef een vriend nodig. De burgemeester was niet opgeroepen omdat hij thuis onmisbaar was. Dat klopte: zo had Josef hem bijvoorbeeld nodig.

Josef hield van zijn vrouw, al nam hij die woorden nooit zelf in de mond. In het plaatselijke dialect bestonden die woorden niet. Het was onmogelijk om in zijn dialect 'Ik hou van jou' te zeggen. Daarom had Josef deze woorden ook nooit gedacht. Maria behoorde hem toe. Hij wilde dat ze hem toebehoorde en dat ze bij hem hoorde, dat ze in zijn bed hoorde en deel was van zijn gezin. Als hij door het dorp liep en de mannen bij de put met zelf gesneden houten messen zag spelen, en als hij zag dat ze hem zagen, dan las hij in hun blikken: jij bent de man van Maria. Ze hadden zich allemaal al voorgesteld hoe het met haar zou zijn. En nu, nu hij een oproepingsbevel had gekregen, dachten ze dat er zich misschien een kans aandiende. En geen ondenkbeeldige kans, want niemand wist precies hoelang de oorlog zou duren. Vanuit Wenen en Berlijn kregen ze te horen dat alles snel voorbij zou zijn, maar daarop durfde niemand te gokken.

Josef ging naar de burgemeester en zei: 'Kun jij op Maria passen als ik aan het front ben?'

De burgemeester wist wat er in dit geval met 'oppassen' bedoeld werd. In de eerste plaats, dacht hij, moet Josef wel bedoelen dat hij zijn vrouw niet kan vertrouwen. Kan ze zichzelf vertrouwen? Dat was de vraag! Zij zag zichzelf immers elke ochtend in de spiegel.

Het was een gesprek onder vier ogen. Een delicaat gesprek, dat geen getuigen verdroeg. Wat kon de burgemeester de man van mijn grootmoeder antwoorden? Zou

hij durven zeggen: ‘Bedoel je dat ik erop moet letten dat er niemand naar haar toe gaat als jij weg bent?’

En Josef? Als die zei: ‘Ja, dat bedoel ik,’ dan zou hij toegeven dat hij zijn vrouw niet vertrouwde.

Josef zei: ‘Ja, ik zou het fijn vinden als jij erop let dat er niemand naar haar toe gaat.’

‘En waarom?’ kon de burgemeester dan vragen. Maar daarmee zou hij Josef kwetsen. Dat wilde hij niet. Was het aannemelijk dat een van de mannen uit het dorp, of waar dan ook vandaan, de mooie Maria iets wilde aandoen? En dat de burgemeester in zo’n geval zou ingrijpen? En wat zou dat betekenen? Dat hij diegene moest neerschieten?

De burgemeester zei: ‘Ik zal voor haar zorgen. Maak jij je maar geen zorgen aan het front, Josef.’

Kan het zijn dat zo’n knappe vrouw voor slechts één man is gemaakt? De burgemeester dacht dat Maria haar man alleen uit angst trouw was, niet uit gebrek aan interesse voor andere mannen. Je hoefde er ook geen drama van te maken als de een of de ander er stiekem op hoopte dat Josef zou omkomen, zo zit de mens nu eenmaal in elkaar. Dat zou de burgemeester natuurlijk niet tegen Josef zeggen. Hij wilde hem immers te vriend houden. Hij was burgemeester en hij wilde dat iedereen uit het dorp heelhuids zou terugkeren uit de oorlog. Bovendien dacht hij dat het gunstig was een knappe vriend te hebben, en dat dacht mevrouw de burgemeester ook, die vond dat Josef hem sierde. Zij vond Josef namelijk enorm aantrekkelijk. Omdat ze zelf zo eerlijk zei dat ze Josef graag eens naakt zou zien, het liefst alleen, buiten in het bos, was duidelijk dat hij niets te duchten had, anders had ze haar mond wel

gehouden. Op mijn vrouw hoeft niemand te passen, dacht de burgemeester, en er hoeft ook niemand op haar te passen als ik voor militaire dienst word opgeroepen. De burgemeester was gelukkig getrouwd. Hij en zijn vrouw stonden bekend als een vrolijk stel, niet alleen in hun kleine dorp, maar in het hele dal, tot Bregenz aan toe. En dat was vooral aan haar te danken. Als zij lachte, lachte zelfs Josef mee, ook als ze nog maar net begon en hij geen idee had wat er ging komen.

‘Ze zou eigenlijk bij ons moeten komen wonen met alle kinderen,’ zei de burgemeester. ‘Het gaat helaas niet, maar dat zou het beste zijn.’

‘Dat is niet nodig,’ zei Josef. ‘Als jij je ogen openhoudt is dat genoeg. Ze zeggen dat het in oktober allemaal voorbij is. Dan ben ik er weer.’

‘En je krijgt natuurlijk frontverlof,’ zei de burgemeester.

‘Als het zo snel gaat als ze zeggen, is er helemaal geen tijd voor frontverlof,’ zei Josef. Zo redeneerde iedereen. En dat terwijl Josef zowaar twee keer frontverlof zou krijgen.

Toen Josef afscheid had genomen van zijn vrouw, met een omhelzing en een vluchtige kus, en al op weg was gegaan naar het front, bij het afdalen soepel door zijn knieën verend, net als altijd, was ze hem achternagelopen en had hem weer het huis in getrokken, de slaapkamer in, had zijn riem losgemaakt en zich tegen hem aan gevlijd.

‘Waarom trek je zo’n raar gezicht?’ vroeg ze.

‘Ik heb kiespijn,’ zei hij.

‘Daar moet je iets aan laten doen,’ zei ze.

‘In het leger hebben ze tandartsen,’ zei Josef. ‘Nog veel betere dan in Bregenz, zeggen ze.’

‘Hoe weet je dat?’

Hij stond op uit bed en weerde haar af. Ze moest niet zo veel vragen, hij kende dat van haar. Dan ging ze maar door en dan kwam hij te laat.

Er werden begin september maar weinig mannen uit het dorp opgeroepen. Waarom mijn grootvader een van de eersten was, daarop heb ik geen antwoord. Ze waren maar met zijn vieren, een heette er Franz, net als de keizer, een Ludwig, een Alois – en een dus Josef. Ze moesten te voet naar twee dorpen verderop, waar een vrachtwagen ze zou ophalen om ze naar het station in Bregenz te brengen, en van daaruit verder naar de frontlinie, wat en waar die ook mocht zijn. Uiteindelijk is er van deze vier mannen maar één niet omgekomen: Josef. Alois was na een week al dood. Ludwig overleed amper een half jaar later in een veldhospitaal. Franz sneuvelde na een jaar aan de Valparolapas. Er zouden nog vijf jongens volgen, van hen kwamen er maar twee terug.

Nu hadden de vier mannen een bloem op hun hoed gestoken en zich al staande een stuk in hun kraag gedronken. Als vertegenwoordiger van de keizer trakteerde de burgemeester op schnaps en hij schoot in de lucht. Een troep kinderen begeleidde de ‘speeljongens’, zoals de opgeroepen mannen genoemd werden. Maar ze marcheerden slechts tot aan het volgende dorp mee en maakten daar rechtsomkeert. De toekomstige soldaten liepen van daaruit alleen verder tot L., niet langer in marstempo, ze zongen niet meer en waren ook weer enigszins nuchter.

Ze hadden het over klussen die gedaan moesten worden en waar ze snel mee wilden beginnen, alsof ze over een paar dagen of weken weer thuis zouden zijn. Ze trokken de bloemen van hun hoed en gooiden ze langs de weg. Wat zouden ze, nu geen van hun dorpsgenoten hen nog zag?

Josefs een-na-oudste zoon, de koppige Lorenz, net negen jaar oud, was ook tot het volgende dorp meegelopen. Hij was slim, op school verbaasde, ja verbijsterde hij zijn meester met hoofdrekenen, dat talent had hij van zijn vader geërfd. Hij was het leven in de bergen nu al zat. Hij wilde geen boer worden. Alleen al dat hij zich afvroeg wat er later van hem zou worden onderscheidde hem van de andere jongens in het dorp. Hij was geïnteresseerd in motoren, al waren er in het dal, dat simpelweg 'het woud' werd genoemd, niet veel, en waren het altijd dezelfde. Zijn vader had hem op zijn schouder geklopt, meer niet, dat was zijn afscheid. Thuis moest Lorenz voor de dieren zorgen, de twee koeien en de geit. En er was een hond. Die noemden ze Wolf. Vader had hem goed afgericht. Hij hoefde niet aan de ketting. Vader had met stenen een lijn om het huis gelegd, daar ging de hond nooit overheen, wat er ook gebeurde. Toch was de adjunct-postbode bang voor hem. Als Maria de postbode zag aankomen, haalde ze de hond binnen. Dat had Lorenz nooit gedaan. Hij hield van de hond, hij hoorde bij het gezin, je haalde toch ook geen gezinslid binnen als er iemand aan kwam die niet bij het gezin hoorde? Tot slot was er nog een kat, die de restjes toegeworpen kreeg, en als er geen restjes waren moest ze zelf op pad.

Lorenz dreef de koeien de wei in, het was er al veel te

laat voor, maar de dag was vandaag anders begonnen dan anders. Voordat vader op pad was gegaan, had Heinrich, de oudste zoon van Josef en Maria, de koeien en de geit gemolken. Ondertussen had vader zich lang en uitgebreid en met veel zeep gewassen bij de put, ook zijn haar. Moeder had de kinderen naar binnen geroepen, ze wilde niet dat ze hun vader naakt zagen. De geit bleef dag en nacht achter haar hek. Lorenz bracht haar een lading hooi en keek in de dwarsbalkjes van haar ogen. En dacht wat hij altijd dacht als hij voor de geit stond: waarom heeft niet iedereen dezelfde pupillen? Katten hadden rechtopstaande spleetjes, geiten dwarsbalkjes, mensen ronde gaten.

Wat had er van hem kunnen worden, van mijn oom Lorenz, als hij niet een van de bagage was geweest! Wat had er van zijn broers en zussen kunnen worden?

‘Oorlog is normaal,’ zei Lorenz eens tegen mij. De samenhang met het gesprek dat hij voerde, en waar ik sowieso niet aan deelnam, was me niet duidelijk. Als mijn oom Lorenz met mijn vader praatte, hield ik mij even stil als de paraplu die aan de rugleuning hing van de stoel waarop hij zat.

‘Wat bedoel je daarmee?’ vroeg ik, nadat ik mijn keel had geschraapt. Hij had de gewoonte om mij ofwel te negeren, of zich plotseling tot mij te wenden en met zijn wijsvinger in mijn borst te prikken. Mijn charismatische oom. Hij was aardig en onaardig tegelijk, op een en hetzelfde moment.

Hij antwoordde. ‘Waarom zou ik iets anders zeggen dan ik bedoel, meisje? Ik bedoel wat ik zeg: oorlog is normaal.’ Was hij vergeten hoe ik heette?

Als hij bij ons op visite kwam, had ik geen rust. Ik was altijd op mijn hoede. Ergens voor. Hij had in de Tweede Wereldoorlog in Rusland gezeten, hij had thuis een vrouw, en bleek toen in Rusland ook een vrouw en een kind te hebben, maar die had hij in de steek gelaten, hij was aan de lange reis begonnen, terug naar zijn vrouw in ons land, soms had hij een stuk met een militair voertuig kunnen meerijden, soms had hij, zonder te betalen, een stuk per trein afgelegd, hij had ook achter op een motor gezeten, maar hij had voornamelijk gelopen. In mijn kindertijd kwam hij vaak bij ons op bezoek. Hij schaakte met mijn vader. Hij haatte het achterlijke dorpsleven. Daar hadden mijn vader en hij het over – mijn vader had ook niks op met boeren, hij was per slot van rekening geboren als zoon van een dienstmeid in de Lungau, en zijn vader, een welgestelde boer, had nooit naar hem omgekeken. Oom Lorenz had in ons land drie kinderen, nog voor ze de gelegenheid hadden gehad ergens in te slagen beschouwde hij zijn zoons als mislukkelingen, waarna ze ook mislukten; een van hen knoopte zichzelf op aan een boom. Oom Lorenz heeft openlijk toegegeven dat hij in Rusland een tweede gezin had. Hij was vijftig toen een dronken automobilist hem doodreed op de Rijnbrug in Bregenz. Zijn hond lag naast hem te janken. Ik heb mijn zoon naar hem vernoemd. ‘Maar ik ben niet zoals hij en ik wil ook niet zo zijn,’ zegt die.

Heinrich hielp zijn moeder het meest. Toen dit verhaal speelde was hij elf, twee jaar ouder dan zijn broer Lorenz. Hij was een stille jongen die nooit iets anders wilde worden dan boer. Zijn moeder zei vaak tegen hem: ‘Jij bent nog volwassener dan ik! Haal eens gekkigheid uit,

Heinrich!’ Maar hij haalde geen gekkigheid uit. Hij wilde zo graag boer worden dat hij zich nooit afvroeg of er misschien ook andere mogelijkheden voor hem waren. Hij kon er niet tegen dat Lorenz zich bij ieder wissewasje afvroeg of het ook anders kon lopen. Rekenen deed hij tot het einde van zijn leven op zijn vingers.

Moeder, had vader gezegd op de avond voor hij naar het front ging, moeder mag alleen het huishouden doen, Heinrich en Lorenz moesten het boerenwerk doen. Katharina, die elf was, hielp haar moeder met de was en in de keuken. Walter kon nog nergens mee helpen, die speelde met de houten tol die Heinrich voor hem had gesneden, al kreeg hij hem nooit echt aan het draaien.

Tegen Katharina zei ik ‘tante Kathe’. Toen ze overleed was ze bijna honderd. Ze verfde haar haar zwart. Ze was slank en bleef tot op het laatst kaarsrecht lopen. Ze had rechte schouders en als je haar van achter zag, ook op haar tachtigste nog, gaf je haar hooguit veertig; ze liep als iemand die midden in het leven stond. Als je haar van voren zag, dacht je zo dat ze een indiaan was, als op zo’n oude prent. Als je haar in haar gezicht keek, was de wereld net een oude zwart-witfilm, een western, iedere plooi een scherpe lijn. Ze had een lange haakneus en een mond die eruitzag alsof ze ieder moment kon zeggen: ‘Je kan m’n rug op.’ Ze was erg op mijn zussen gesteld, vooral op de oudste, omdat die min of meer onzichtbaar was en onberispelijk. Ik was haar te wild, zei ze, ze kon niets met me. Ik vroeg wat ze daarmee bedoelde, dat ze niets met me kon. Daarop hakte ze met haar hand in de lucht, meer niet. In de nazomer, als het donker begon te worden, stuurde ze me er met haar zoon op uit om appels